

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «НАСИЛЬСТВО», «ПРИМУШУВАННЯ»,
«СПОНУКАННЯ», «СХИЛЯННЯ» В КОНТЕКСТІ СТ. 154 КК УКРАЇНИ
«ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК»**

**CORRELATION OF THE DEFINITIONS OF «VIOLENCE», «CONCUSSION»,
«COMPULSION», «DECLINATION» CONCERNING CL. 154 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE «CONCUSSION TO CONNEXION»**

Плутницька К.М.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права та правосуддя
юридичного факультету
ДВНЗ «Запорізький національний університет»

У статті досліджено змістові значення понять «примушування», «спонукання», «схиляння». Проаналізовано співвідношення зазначених понять із категорією «насильство». Зроблено спробу обґрунтувати недоцільність заміни «примушування» на «спонукання» у диспозиції ст. 154 КК України «Примушування до вступу в статевий зв'язок».

Ключові слова: статевий зв'язок, примушування, насильство, спонукання, схилення.

В статье исследуется смысловое значение понятий «принуждение», «понуждение», «склонение». Анализируется соотношение вышеперечисленных понятий с категорией «насилие». Осуществлена попытка обосновать нецелесообразность замены «принуждения» на «понуждения» в диспозиции ст. 154 УК Украины «Принуждение к вступлению в половую связь».

Ключевые слова: половая связь, принуждение, насилие, понуждение, склонение.

The article is devoted to investigation of the meaning such words as “concuSSION”, “compulsion”, “declination”. The correlation of these definitions with “violence” category is analyzed. An attempt was made to substantiate the inexpediency of replacement of “concuSSION” on “compulsion” in the disposition of cl. 154 of the Criminal Code of Ukraine “ConcuSSION to connexion”.

Key words: connexion, concuSSION, violence, compulsion, declination.

Постановка проблеми. Сьогодні до суспільно небезпечних форм поведінки, що посягає на статеvu свободу особи, належить, зокрема, примушування до вступу в статевий зв'язок з використанням матеріальної або службової залежності потерпілої особи, кримінально-правова заборона якого передбачена ст. 154 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Цей злочин у світі вважають однією з найбезпечніших та найпоширеніших форм сексуального домагання. Для кваліфікації діяння за ст. 154 КК України, на відміну від злочинів, передбачених ст. ст. 152, 153 КК України, під час примушування виключається застосування фізичної сили, погрози її застосування або використання безпорадного стану потерпілої особи [1, с. 1]. Це в свою чергу ставить питання про те, який саме сенс законодавець вкладав у поняття «примушування» у контексті вищезазначеної кримінально-правової норми.

Стан дослідження. Цю проблему в різних її аспектах у своїх роботах висвітлювали, зокрема, О. Бойцов, Л. Брич, Х. Брух, І. Воскресенська, Н. Довгань, Л. Дорош, О. Дудоров, К. Котельникова, А. Плотнікова, Т. Чебикіна, О. Храмцов та інші науковці. Проте погляди на зазначене питання розрізняються і єдиного погляду на нього сьогодні немає. Саме тому метою статті є встановлення співвідношення понять «примушування», «спонукання», «схиляння» крізь призму категорії «насильство»

та обґрунтування недоцільності пропозицій щодо заміни «примушування» на «спонукання» у диспозиції ст. 154 КК України.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети передусім потрібно з'ясувати, до насильницьких чи ненасильницьких злочинів належить примушування до вступу в статевий зв'язок. Це багато в чому, як справедливо зазначає І. Воскресенська, залежить від того змісту, який вкладається в поняття «насильство» [2, с. 87].

Праць, присвячених насильству, досить багато, але про які б різновиди не йшлося, майже завжди враховуються форми прояву насильства: фізичне і психічне. Під насильством у кримінальному праві традиційно розуміють, і ми цілком підтримуємо цю позицію, фізичний або психічний вплив однієї особи на іншу, який порушує право останньої на особисту недоторканність, з метою досягнення певного злочинного результату. Але поняття фізичного та психічного насильства прямо не визначаються, а словосполучення «психічне насильство» взагалі не використовується законодавцем в офіційному тексті статей КК України. Безперечно, має рацію Н. Довгань, говорячи про необхідність удосконалення наявної у чинному законодавстві термінології, що стосується насильства як способу вчинення злочину, щоб передусім досягти точності кримінального закону, а відповідно, і точності його тлумачення

і застосування [3, с. 343]. У теорії кримінально-правових наук під психічним насильством розуміють шантаж, залякування, погрози заповідання фізичної шкоди тощо. Варіантів такого насильства багато, і всі вони здійснюють психічний тиск на особу, на її психіку. Варто зазначити, що для кримінального права та кримінології дуже важливими ознаками насильства є його протиправність та спрямованість на подолання або обмеження волі іншої особи.

Погляди вчених стосовно віднесення примушування до вступу в статевий зв'язок є різними. Так, О. Бойцов під примушуванням розуміє такий вплив на іншу особу, який спрямовано на пригнічення її волі, приведення у такий стан, за якого особа була б внутрішньо готова підкоритись вимогам винного [4, с. 440]. У результаті потерпіла особа обмежується в можливості діяти за своєю волею і вимушена обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням.

К. Котельникова, розмежовуючи насильницькі і ненасильницькі злочини проти статевої свободи і статевої недоторканості, відносить примушування до вступу в статевий зв'язок до ненасильницьких злочинів. Авторка зазначає, що у разі згвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом здійснення впливу на особу виступає фізичне або психічне насильство, а у разі примушування до вступу в статевий зв'язок – протиправний вплив: використання матеріальної, службової залежності, шантаж, погрози знищення, пошкодження або вилучення майна [5, с. 134]. Складається враження, що авторка не вважає протиправний психічний тиск на особу психічним насильством, а отже, і насильством взагалі [6, с. 229].

А. Дьяченко склад примушування до вступу в статевий зв'язок ставить між насильницькими та ненасильницькими злочинами. Розглядаючи питання відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок, науковець зазначає, що специфіка цього злочину полягає в такому наступному: винна особа вступає з потерпілою особою у недобровільний (але без насильства) статевий зв'язок, який є результатом згоди потерпілої особи, наданої під тиском, який не лишив її (хоча і заважав) можливості обрати варіант поведінки [7, с. 153]. На нашу ж думку, цілком логічно, якщо статевий зв'язок є недобровільним, то він має відбуватися з використанням фізичного або психічного насильства [6, с. 230].

О. Дудоров зазначає, що під час примушування до вступу в статевий зв'язок воля жінки або чоловіка не придушється і повністю не ігнорується, хоч на неї і чиниться протиправний тиск [8, с. 210]. Втім І. Воскресенська вважає, що психічний вплив, який застосовує винна особа, позбавлений насильницької складової [2, с. 87].

Ми приєднуємось до тих вчених, хто відносить примушування до вступу в статевий зв'язок до насильницьких злочинів, і вважаємо, що цей злочин вчиняється шляхом застосування психічного насильства.

Це підтверджує й аналіз терміна «примушування», хоча в науці відсутня єдина точка зору з приводу того, що саме потрібно розуміти під «приму-

шуванням». Деякі науковці навіть пропонують слово «примушування» замінити на «спонукання» у тексті ст. 154 КК України. Отже, перш за все, звернемося до тлумачних словників за визначенням терміна «примушування». Академічний тлумачний словник української мови тлумачить слово «примушувати» таким чином: 1) вимагати в кого-небудь виконання чогось незалежно від його волі, бажання; 2) своєю дією, вчинками викликати певні дії, вчинки, стан, ставлення до чого-небудь і т. ін. у когось іншого; 3) своїми зусиллями викликати, зумовлювати вияв чого-небудь.

Цей самий словник тлумачить слово «спонукати» як викликати у кого-небудь бажання робити що-небудь; змушувати, схилити, заохочувати до якоїсь дії, певного вчинку. Під словом «схилити» розуміється: змінювати пряме положення на похиле, нагнувши, опустивши що-небудь; нахилити. Це слово також має переносне значення: переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь, погоджуватися на щось [9]. Якщо ж звернутися до енциклопедії практичної психології, можна побачити більш конкретне пояснення значення слова «спонукання». У спонуканні є позитивне бажання щось робити. Спонукання – варіант позитивної мотивації, воно відрізняється від різних варіантів негативної мотивації, коли бажання щось робити викликається болем або страхом [10, с. 563].

Крім того, як із цього приводу зазначали О. Храцов, М. Шаргородський, думку яких ми повністю підтримуємо, під час спонукання характер дій є набагато ширшим. Окрім психічного насильства, це можуть бути і обіцянки, підкуп, умовляння тощо. Вважаємо, що поняття «спонукання» за обсягом є ширшим, ніж поняття «примушування», тому що виражається не тільки в психічному впливі на особу, що є характерним для примушування до вступу в статевий зв'язок, а й в обіцянках, підкупі тощо [11, с. 160; 12, с. 85].

Дещо по іншому викладене вище трактує І. Воскресенська, яка вважає примушування до вступу в статевий зв'язок ненасильницьким злочином. Дослідниця проводить розмежування між цими поняттями на тій підставі, що в разі примусу в особи немає можливості вільного вибору, а в разі спонукання є [2, с. 7–8]. Ми погоджуємось з тим, що у потерпілої особи дійсно є вибір: або погодитись вступити у статевий зв'язок, або зазнати певних негативних наслідків. Як зазначали В. Борисов, Л. Дорош, примушування за своїми об'єктивними якостями загрожує потерпілій особі серйозними втратами або неприємностями. Вплив на волю потерпілої особи є погрозою здійснення або фактичним здійсненням дій, які ставлять її в гірше матеріальне чи службове становище або іншим чином суттєво погіршуються інтереси такої особи (позбавлення матеріальної допомоги або надбавка за працю, переведення на нижчеоплачувану роботу) [13, с. 230]. Як бачимо, наслідки такого вибору є доволі серйозними, тому логічним буде припущення, що, незважаючи на такий вибір, вступ у статевий зв'язок все

одно не буде добровільним, а залишиться вчиненим через застосування психічного насильства. Крім того, якщо особа все ж таки вступить у такий зв'язок під тязгарем погроз, то це може завдати їй ще більшу психічну, а іноді й фізичну травму.

На нашу думку, наявність чи відсутність вибору дій досить оцінні категорії і не можуть повною мірою слугувати критерієм для віднесення цього злочину до ненасильницьких і підставою для заміни терміна «примушування» на «спонукання». Тим паче, що в зміст «спонукання» також вкладається можливість схилення особи до певних дій шляхом підкупу та обіцянок покращення її становища, у той час як Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» у п. 15 прямо говорить, що не можна вважати примушуванням обіцянку іншій особі поліпшити її матеріальне або службове становище, якщо жінка або чоловік дадуть згоду вступити в статевий зв'язок [14].

Якщо ж у тексті ст. 154 КК України слово «примушування» змінити на «спонукання», то це приведе того, що будь-яка пропозиція щодо вступу в статевий зв'язок, зроблена матеріально чи службово залежній особі, поєднана з обіцянкою покращити її становище або наданням інших вигод, має вважатися злочином, що в свою чергу суперечить вищезазначеній постанові.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити такі **висновки**. «Схилення» у контексті ст. 154 КК України може використовуватися лише в переносному значенні як слово-синонім «примушування». Під «спонуканням» пропонуємо розуміти дії, забарвлені позитивною мотивацією, спрямованні на викликання бажання в іншій особі вчинити щось, які можуть виражатися у тому числі і в обіцянках, підкупі тощо, а під «примушуванням» – дії, забарвлені негативною мотивацією, спрямованні на схилення особи до вчинення певних дій всупереч її волі. На цій підставі вважаємо недоцільними пропозиції щодо заміни слова «примушування» на «спонукання» у тексті ст. 154 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Плутицька К.М. Запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К.М. Плутицька. – Запоріжжя, 2016. – 23 с.
2. Воскресенська І.В. Кримінально-правова характеристика примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / І.В. Воскресенська. – Харків, 2016. – 197 с.
3. Довгань Н. Фізичне і психічне насильство: співвідношення понять / Н. Довгань // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 339–344.
4. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.
5. Котельникова Е.А. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е.А. Котельникова. – Нижний Новгород, 2007. – 191 с.
6. Плутицька К.М. Примушування до вступу в статевий зв'язок як насильницький злочин / К.М. Плутицька // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2011. – № 1. – С. 228–232.
7. Дьяченко А.П. Уголовно-правовая охрана граждан от преступлений в сфере сексуальных отношений : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.П. Дьяченко. – Москва, 1993. – 343 с.
8. Дудоров О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : [наук.-практ. пос.] / О.О. Дудоров ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 352 с.
9. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
10. Козлов Н. Психологос. Энциклопедия практической психологии / Н. Козлов. – М. : Эксмо, 2014. – 752 с.
11. Кримінально-правова характеристика примусу та примушування / О.М. Храмцов // Вісник Харківського Національного університету внутрішніх справ. – Вип. 40. – 2008. – С. 156–165.
12. Шаргородский М.Д. Ответственность за преступления против личности / М.Д. Шаргородский ; отв. ред. Н.С. Алексеев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1953. – 108 с.
13. Борисов В.І. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (коментар до законодавства) / В.І. Борисов, Л.В. Дорош // Форум права. – 2006. – № 1. – С. 4–15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2006-1/06bvicno.pdf>.
14. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0005700-08>.